

Novinska patka, žuta štampa i sedma sila

Živimo u informatičkome dobu, u kojemu je najvažnija brzina. Sve se radi užurbano i brzo. Ustajemo prerano i liježemo prekasno, brzo živimo, brzo jedemo i brzo radimo. Stalno se utrkujemo s vremenom, stalno nekamo žurimo i nikad nemamo vremena za obitelj, prijatelje, a najmanje ga imamo za sebe. U tome kroničnom nedostatku vremena grčevito se trudimo da održimo veze s prijateljima i poznanicima, ali – priključeni na društvene mreže – imamo sve više površnih i usputnih kontakata sa strancima. Intravenozno smo priključeni na mobitele, tablete i računala, oči su nam prikovane za zaslone pametnih telefona i stalno iščekujemo neku poruku, neku vijest, čak i kad se vozimo tramvajem, ležimo na plaži ili ispijamo *coffe to go*. Ta mala čarobna kutijica koju mijenjamo kad se zaljubimo u noviji model ili kad nam, hvala Bogu, istekne ugovor, postaje naš prozor u svijet, naš izvor informacija. Sve rjeđe kupujemo tiskane novine jer one sadržavaju jučerašnje vijesti, a portali i internetska izdanja novina obasipaju nas iz sata u sat novim informacijama. Teroristički napadi, poplave, požari, cunami, razvod slavnoga holivudskog para, tajna trudnoća *reality*-zvijezde, sretan život stanovnika Danske... – sve vijesti proživljavamo intenzivno i kao da se događaju u našem vrtu. Svijet je zbilja postao globalno selo. Međutim, naši filtri su sve slabiji i često mnoge informacije prihvaćamo zdravo za gotovo, a da ni na trenutak ne stignemo zastati i zapitati se što je istina, a što patka, koliko žutila ima u medijima te kolika je moć i utjecaj medija u oblikovanju istine i stvarnosti. Iako su nastali u doba razvitka tiskanoga novinarstva, izrazi *novinska (novinarska) patka*, *žuta štampa* i *sedma sila*, koji upućuju na moć novina i novinara, ali i na manipulaciju istinom, do danas su ostali u aktivnoj uporabi.

Novinska (novinarska) patka

Izraz *novinska (novinarska) patka* označuje neistinitu ili izmišljenu novinsku vijest ili priču. Postoji nekoliko objašnjenja kako je nastao taj izraz i zašto se namjerno objavljena laž naziva patkom. Prema jednome objašnjenju izraz potječe od latinske pokrate NT, kojom su se u novinskim redakcijama označivale neprovjerene ili nepotvrđene vijesti. Pokrata NT (prema latinskome *non testatum*) čita se *en-te*, što se

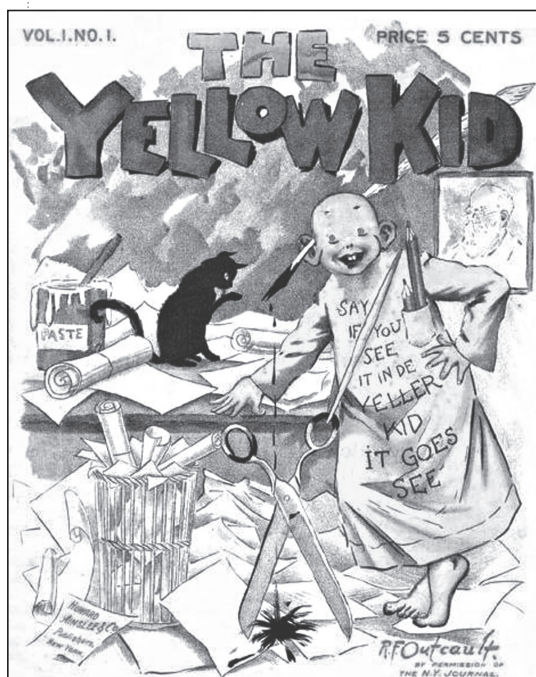
izgovorno podudara s njemačkom riječju *die Ente*, koja označuje patku te se svaka neprovjerena vijest nazivala patkom.

Prema drugome objašnjenju izraz je nastao 1870. godine u Bruxellesu kad je mladi novinar u listu *Le matin* u sezoni kiselih krastavaca proveo svojevrsni eksperiment i narugao se lakovjernoj publici. Izmislio je priču o nekome naredniku Cornelissenu, koji je imao dvadeset pataka. Jednu je zaklao, razrezao je na komade i dao ostalim patkama da je pojedu. Klao je jednu za drugom hraneći preostale. Na kraju je ispalo da je ona jedna, dvadeseta patka pojela svojih devetnaest rođakinja, a pritom je i dalje bila jednako mršava kao na početku priče. Izmišljena vijest izazvala je pozornost čitatelja, novine su se dobro prodavale, a drugi su listovi prenijeli vijest o proždrljivim patkama. Poslije desetak dana novinar je priznao da je priču izmislio. Iako je njegova priča ubrzo zaboravljena, ona je zauvijek prisutna u motivaciji izraza *novinska patka*.

Iako nam oba navedena tumačenja i sama djeluju kao novinske patke, pogledajmo kako je zabilježeno u drugim europskim jezicima. U francuskome je jeziku prema tumačenju etimološkoga rječnika francuskoga jezika riječ *canard* 'patka' izvedena od glagola *caner*, što znači 'gakati, kvakati', a značenje 'lažna vijest' zabilježeno je još sredinom 18. stoljeća i etimološki se povezuje s izrazom *vendre des canards à moitié* (doslovno: *prodavati patke napola*) u značenju 'obećati nemoguće', koji je zabilježen još u 16. stoljeću, a od kraja 17. do sredine 19. stoljeća pojavljuje se i izraz *donner des canards à quelqu'un* (doslovno: *dati komu patke*) u značenju 'iznevjeriti čija očekivanja'. U osmome izdanju *Dictionnaire universel de la langue française* iz 1834. godine riječ *canard* zabilježena je u značenju 'lažna vijest', a 1842. godine u rječniku francuske Akademije dodana su značenja 'letak' i 'loše novine'. U njemačkome je jeziku riječ *die Ente* 'patka' od sredine 19. stoljeća osim u svojem osnovnom zoonimnom značenju zabilježena u značenju 'novinarska laž' i pretpostavlja se da je to preuzeto iz francuskoga jezika iako još od 16. stoljeća u značenju 'laž' postoji izraz *blaue Enten* (doslovno: *plave patke*). Francuska riječ *canard* posuđena je i u engleski jezik u značenju 'lažna vijest' iako za nevjerojatnu priču postoji i izraz *cock-and-bull story* (doslovno: *priča o pijetlu i biku*). Nakon ovoga pregleda možemo zaključiti da je izraz *novinska patka* preuzet iz drugih europskih jezika, ali ne možemo sa sigurnošću reći koji je jezik u tome procesu bio izvor.

Žuta štampa

Žuta štampa ili *žuti tisak* isprva je bio pogrdan izraz za jeftine tračerske novine (dnevne ili periodične) koje su donosile vijesti na neetičan ili bombastičan način, tj. koje su u cilju zarade i vrtoglave prodaje morale pronaći neki novi način da privuku i zadrže pozornost što većega broja čitatelja. Stoga su se usredotočile na skandale i senzacionalizam u pristupu vijestima, pa su se često oslanjale na neprovjerene informacije i neimenovane izvore. Dok se ozbiljno novinarstvo bavilo objektivnim izvještavanjem i ozbiljnim analizama, žuto je novinarstvo otvorilo vrata trivijalnim temama i tračevima, a novinski su članci i grafički bili popraćeni atraktivnom opremom i velikim senzacionalnim naslovima. Međutim, zašto se baš žuta boja povezuje s tom vrstom novinarstva?

Izraz je nastao u Sjedinjenim Američkim Državama krajem 19. stoljeća, kad su se u medijskom prostoru vodile borbe za tržišnu dominaciju između poznatih novinskih magnata Josepha Pulitzerera i Williama Randolpha Hearsta. Oni su u svojim novinama, posebice u nedjeljnim izdanjima, objavljivali kao prilog stripove za odrasle, a jedan je od najpoznatijih likova iz stripa *Hogan's Alley* američkoga karikaturista i ilustratora Richarda Feltona Outcaulta bio Žuti Dječak (*The Yellow Kid*), koji je postao zaslužan za imenovanje novonastalih tendencija u tadašnjemu novinarstvu. Spomenuti je strip isprva izlazio u Pulitzerovim novinama *New York World* (od 1895. do 1898.), a poslije ga je preteo Hearst za svoje novine *New York Morning Journal*. Žuti Dječak, čije je pravo ime u stripu Mickey Dugan, bio je ćelav, zubat, bosonog dječak velikih ušiju, obučen u

preveliku žutu noćnu košulju, koja je poslužila autoru kao oglasna ploča na koju je upisivao humoristične komentare na društvena zbivanja. Pulitzer je nakon Outcaultova odlaska na stripu angažirao slikara i ilustratora Georgea Benjamina Luksa, pa je New York jedno vrijeme imao dva Žuta Dječaka. Potaknut ratom dvaju novinskih divova zbog stripa urednik *New York Pressa* Erwin Wardman u svojim je novinama 1897. godine objavio oštar komentar na konkurentske novine, koje je nazvao žutim novinarstvom (*yellow journalism*). Upravo je taj izraz zaživio, proširio se i ustalio u novinarskome žargonu širom svijeta iako su u isto doba pored njega supostojali izrazi *school of Yellow Kid journalism* ili, skraćeno, *Yellow Kid journalism* za koje je jasnija motivacija i način njihova nastanka.

Sedma sila

S obzirom na to da novine imaju velik utjecaj na javno mišljenje, one su svakako moćne. Zašto ih baš nazivamo *sedmom silom* i kojih im to šest sila prethodi? Iako se na to pitanje na prvi pogled ne može baš jednoznačno odgovoriti, za pronalaženje valjane etimologije treba vidjeti imaju li drugi europski jezici u tome značenju isti ili sličan izraz, koji je to izraz i zna li se njegova etimologija. Tako npr. u engleskome jeziku postoje izrazi *fourth estate* ili *fourth power* 'četvrti stalež, četvrta vlast ili četvrta sila' te istoznačni izrazi u njemačkome (*vierte Gewalt* ili *vierte Macht*), francuskome (*quatrième*

pouvoir), talijanskome (*quarto potere*) i španjolskome jeziku (*cuarto poder*). U ruskome je jeziku prema engleskome modelu nastao izraz *четвёртая власть*, koji supostoji s ruskim izrazom *шестая держава* ‘šesta država’. Očito je da su frazemi različitih brojevnih sastavnica koji su zamjensko ime za novinarstvo i novine povezani, samo je pitanje kako.

Među navedenim izrazima najstarijim se smatra engleski izraz *fourth estate* ‘četvrti stalež’, koji je još u 18. stoljeću označivao srednje i niže društvene slojeve koji su se pojavili na društvenoj sceni. Do tada su postojala samo tri staleža: plemstvo, svećenstvo i građanstvo. Međutim, pod četvrtim se staležom u nekim državama razumijevala vojska, tj. netko tko se suprotstavlja postojećim staležima. Nakon toga se izraz počeo vezati uz književnost i na kraju uz novinarstvo. Škotski povjesničar i filozof Thomas Carlyle (1795. – 1881.) bilježi da je izraz *fourth estate* ‘četvrti stalež’ prvi upotrijebio britanski političar i filozof Irac Edmund Burke (1730. – 1797.) na sjednici parlamenta 1787., na kojoj se raspravljalo o tome da sjednice Donjega doma britanskoga parlamenta (*House of Commons*), u kojemu su sjedili narodni poslanici, budu otvorene za predstavnike tiska. Istodobno su u Gornjemu domu parlamenta (*House of Lords* ili *House of Peers*) sjedili predstavnici svećenstva i plemstva. Uz prisutna tri staleža (svećenstvo, plemstvo i građanstvo) u parlament je uskoro ušao četvrti stalež, koji je promatrao sjednice parlamenta s galerije i koji je uskoro postao vrlo moćan i važan društveni čimbenik jer je oblikovao javno mišljenje.

Izrazi u drugim europskim jezicima korespondiraju s engleskim izrazom i pokazuju dominaciju broja četiri u oblikovanju izraza. Međutim, na Kontinentu se osnovom analognoga koncepta nastanka toga izraza smatra učenje francuskoga pravnika, filozofa i pisca Charlesa de Montesquieua (1689. – 1755.), koji je u svojem kapitalnom djelu *O duhu zakona* predlagao politički sustav u kojemu je vlast u državi podijeljena na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Ta je teorija o podjeli vlasti postala temelj građanske demokracije.

Ipak, ruski izraz *шестая держава* ‘šesta država’ nastao je na drukčiji način i malo kasnije, u 19. stoljeću. Novinarstvo je nazvano *šestom državom* jer se aludiralo na pet europskih država, pet velesila toga doba: Veliku Britaniju, Francusku, Njemačku, Austro-Ugarsku i Rusiju. Motivacija i nastanak hrvatskoga frazema *sedma sila* vrlo su bliski motivaciji i nastanku ruskoga frazema te se njegov nastanak obično smješta u doba Francuske revolucije iako za to ne postoje pouzdane potvrde. Naravno, inventivnost se pripisuje ni više ni manje nego Napoleonu Bonaparteu (1769. – 1821.), koji je novinarstvo nazvao petom silom uz postojeće četiri: Rusiju, Veliku Britaniju, Francusku i Austro-Ugarsku. Međutim, nakon ujedinjenja talijanskih (1861.) i njemačkih (1871.) zemalja u moderne nacionalne države broj europskih velesila povećao se te je novinarstvo palo na ljestvici i postalo sedma sila. Upravo se taj izraz ustalio kod nas bez obzira na turbulentno stoljeće obilježeno dvama svjetskim ratovima i preslagivanjem moći na svjetskome planu.